

MÄLESTUSPÄEVAD

Elulõnga-, roosi- ja õunasortide aretaja UNO KIVISTIK – 70

Elulõngade sordiaretajana erakordselt silmapaistvate saavutusteni jõudnud Uno Kivistik sündis 1. aprillil 1932 Harjumaal Kuivajõe (praegu Kose) vallas Karla külas Roogoja talus. Tema isa Jaan (1893–1967) oli talupidamise kõrval veel ümbruskonnas tuntud mesinik ja harrastussordiaretaja, kelle aretatud õunasort 'Roogoja' jõudis ka riiklikult läbiviidud sordivõrdluskatsesse Lõuna-Eesti sordikatsepunktis, kus osutus saagikaks sügissordiks.

Kodu sai määravaks Uno kujunemisele sordiaretajaks. Pärast Kuivajõe 7-klassilist kooli (1940–1948) läks ta Türi aiandustehnikumi (1949–1951), pidi aastatel 1951–1955 sõjaväes teenima, kuid seejärel jätkas uuesti aianduse õppimist Rápina Aiandustehnikumis (1955–1957). Tööd alustas Harju rajooni I. Mitšurini nim kolhoosis aiandusbrigadirina (1957–1959), kuid tuli 1960. a kodukoha J. Lauristini nim kolhoosi aiandi juhatajaks, kus töötas kuni 1978. aastani. Töö kõrvalt õppides (1958–1963) lõpetas ta EPA kaugõppeteaduskonna agronoomiaosakonna. 1978. a taotles Uno Kivistik kolhoosis isemajandava aretusagronoomi koha loomist, mis ka õnnestus. Peamiselt istikute ja roosiõite tootmisest teenitud rahaga kattis ta sordiaretustöö kulud. Ka pärast kolhoosi ja sellele järgnenud Kuivajõe ühistu töö lõppemist ja isatalu tagasisaamist toimus aretus oma kulu ja kirjadega.

1978–1992 oli Uno Kivistik ühtlasi Eesti Maaviljeluse ja Maaparanduse Teadusliku Uurimise Instituudi puuviljanduse osakonna mittekooosseisuline teaduslik töötaja; sellest ajast on praeguses Polli Aianduse Instituudis säilitatud Uno Kivistiku iga-aastased aruanded 1979–1991. Kõikidel aegadel on katsetöö hindamatu abiline olnud abikaasa Aili.

Õunaaretust alustas Uno Kivistik koos venna Endliga 1955. a. Lisaks kindlate ristamisvanemate järglastele külvati hulgaliselt ka vabast tolmlemisest saadud seemet. Aastatel 1961–1974 rajasid nad kolm õunapuude aretusaeda umbes 900 seemikuga. Endli huvi kaldus järk-järgult rohkem mesindusele ja aretustöö jäi Unole.

Ristamisvanemad olid sel ajal Eestis levinud õunasordid. Rohkesti kasutati isa aretatud sorti 'Roogoja'. Maitse ja õuna välimuse järgi tehti peamine valik. Et talved Kose ümbruses on suhteliselt karmimad kui enamikus Eestis, on ka hea talvekindlus Uno Kivistiku sortide ja aretiste üks olulisi omadusi. Nime on saanud 36 aretist, neist enamikku paljundas Uno Kivistik oma puukoolis ja müüs peamiselt ümbruskonna aiandushuvilistele. Et hiljem alanud elulõngade aretus oli võtnud kogu energia, siis edasine õuna aretus lõpetati. Lõppkokkuvõttena registreeris abikaasa Aili 1999. aastal ametlikult 12 Uno aretatud

õunasorti: 'Eerika', 'Karlapäril', 'Laulutaat', 'Mõnu', 'Roogovka', 'Rõõsa', 'Saku', 'Salla', 'Sügisrõõm', 'Taavi', 'Talverõõm' ja 'Veiniõun'. See toimus juba pärast Uno Kivistiku surma. Märgitud sortidega pole rajatud täpsemaid sordivõrdluskatseid. Vend Jaani (Rápina Aianduskooli puuviljanduse õpetaja) hinnangul on eriti head varasügisese valmimisajaga ja roosaka viljalihaga 'Eerika' ning talisort, magusamaitseiline 'Taavi' (poja nime järgi). Ilus ja hea maitsega on 'Sügisrõõm'. 'Veiniõun' äratab tähelepanu intensiivse kattepuna ning ka punase viljaliha ja punase mahla poolest.

1968. aastal alustas Uno roosiaretust. Ta kasvatas hübriidtaimed paljude roosisortide ristamisest. Roosiaretuse maht oli suur. Näiteks 1979. a külvas ta 3035 seemet 130 ristamis- ja vabatolmlemiskombinatsioonist. 1980. a olid need arvud 6060 (247), 1981. a 4640 (60), 1982. a 1890 (48), 1983. a 1070 (40). Enne roosiaretuse lõpetamist vähendas Uno mahtusid 400–900 seemneni aastas. Esimesed kolm sordikandidaati – Kirilind, Endla ja Pirita – vormistas ta riiklikesse katsetustesse Moskvas juba 1980ndatel aastatel. 1988. a kevadel viis ta esimesed 31 istikut Läti Salaspilsi botaanikaaeda, kus pidi toimuma tegelik katsetamine. Perspektiivseid ja nime saanud roosiaretisi oli tal selleks ajaks 60. Viimase hübriidiseerimise tegi ta 1986. aastal ja suunas kogu energia seejärel elulõngaaretusele. Roosiaretuse lõppkokkuvõttena registreeris abikaasa Aili 1999. a (pärast Uno surma) ametlikult 15 Uno Kivistiku aretatud roosisorti: 'Aura', 'Endla', 'Esto', 'Ira Prints', 'Kirilind', 'Kivilill', 'Kullerkupp', 'Maie', 'Menu', 'Pirita', 'Põhjavalgus', 'Sume', 'Tiia', 'Valdo' ja 'Õie'.

1979. a alustatud elulõngaaretus, mis toimus koos abikaasa Ailiga, tõrjus nii õunapuu kui ka roosid mõne aja pärast tahaplaanile ja jäi Uno viimasel elukümnendil ainuvalitsevaks. Suur sordikollektsioon ja ka teiste elulõngaaretajate kollektsioonid võimaldasid lähtevanemateks valida palju häid sorte. Eestis oli juba varem elulõnga kollektsioone Adolf Vaiglal Rápinas, Alfred Kannelil ja Guido Tooverel Tallinnas, Ferdinand Laaseril Kuristal, Erich Prannol Kaius jt. Tekkisid head sidemed Moskva, Jalta, Kiievi ja Läti elulõngaaretajatega. Peaaegu igal sügisel külastas Uno Moskva äärelinnas elavat elulõngaaretajat Maria Šaronovat, kellelt saadi palju materjali. Seejärel tuli osalemine Rahvusvahelise Elulõngaseltsi (International Clematis Society) töös ja selle kokkutulekuil Rootsis, Inglismaal, Šveitsis, Saksamaal ja Jaapanis. Lisaks sellele erareisid Soome, Rootsi, Läti, Leetu, Venemaale, kus peaesmärk oli jällegi tutvumine elulõngadega. 1992. ja 1998. a (kaks kuud pärast Uno surma) sidus Rahvusvaheline Elulõngaselts oma konverentsid elulõngaaia külastusega Uno kodutalus.

Elulõngaaretuse mahukusest ettekujutuse saamiseks esitan siin andmed külvatud seemnete hulgast aastate kaupa (ümardatud kümneni): 1980 – 2440 seemet (39 ristamiskombinatsiooni, sealhulgas vabatolmlemine), 1981 – 2140 (39), 1982 – 3380 (51), 1983 – 1280 (66), 1984 – 2620 (83), 1985 – 5490

(93), 1986 – 2360 (97), 1987 – 2350 (53), 1989 – 1390 ja 1990 – 1070 seemet. Ajakirjas Aiakiri 1998 nr 6 märgib Uno Kivistik, et aastatel 1979–1992 on üles kasvatatud üle 6000 elulõngaseemiku.

Edu elulõngaaretuses tuli kiiresti. Nõukogude Liidu riikliku sordivõrdlusameti otsusega katsetati 1980. aastate teisel poolel kümmet sorti Lätis Salaspilsi botaanikaaias ja Leedus Vilniuse botaanikaaias. Enne NSV Liidu lagunemist teatati aretajale nelja sordi ('Minister', 'Roogoja', 'Rüütel' ja 'Valge Daam') ametlikust tunnustamisest. 1991. a kevadel istutati 9 sorti (216 taime) võrdluskatsesse Põhja-Eesti sordikatepunktis Raasikul. Seal kuni 1997. aastani tehtud vaatlustest tegi kokkuvõtte Silja Kreen EPMÜ diplomitöös "Suureõielise elulõnga perspektiivseid sorte". 1990. ja 1991. a kevadel saadeti Rootsi Alnarpi kõrgemasse aianduskooli katsetamiseks kokku 40 elulõngasordi istikud (igast 3 taime): 'Bella', 'Dora', 'Ekstra', 'Esperanto', 'Flamingo', 'Jorma', 'Kirimäe', 'Kodutaevas', 'Kommerei', 'Kose', 'Küllus', 'Leege', 'Legend', 'Mammut', 'Meeli', 'Mikla', 'Miniseelik', 'Minister', 'Märjamaa', 'Paala', 'Põhjanel', 'Rahvarinne', 'Ristimägi', 'Roko', 'Roko-Kolla', 'Romantika', 'Rüütel', 'Sakala', 'Semu', 'Silmakivi', 'Tartu', 'Teksa', 'Tiiu', 'Triinu', 'Tõmmu', 'Valge Daam', 'Viola', 'Värava', 'Õuekivi' ja 'Ärni'. Koostööettepanekuid tuli Hollandist, kus sorti 'Piilu' hinnati 2001. aastal puukoolide messil "Plantarum" kuldmedaliga. Palju sorte on levimas USAs, umbes 50 sorti on saadetud Jaapanisse. Kõige kohta ei ole arvepidamist olemas, pealegi müüvad puukoolifirmad istikuid omatahtsi.

1999. a registreeris Aili Kivistik omanikuna 127 elulõngasorti (neist osal ei olnud veel nime, vaid ainult aretusnumber), mille kõigi aretajaks on Uno ja Aili Kivistik ühiselt. Peale nende vormistati kaheksa sordikaitse alla võetud sorti: 'Minipuna', 'Minisini', 'Sinililla', 'Vetka' ja aretusnumbritega 13-2-89, 13-4-89, 13-5-89 ning 22-19-87 (sordinime ettepanek polnud veel laekunud). 2002. a Aili Kivistik loobus 13-2-89 kaitsest.

Eesti Elulõngaklubi soovitusel on Uno ja Aili Kivistiku paremate sortide seas 'Miniseelik', 'Pulmapäev', 'Põhjanel', 'Romantika', 'Rüütel', 'Teksa', 'Valge Daam' jt.

Uno Kivistik oli väga innukas oma sortide ja üldse aianduse propageerija. Peaaegu igal aiandusnäitusel Eestis ja paljudel näitustel välismaal pani ta välja elulõngaõisi. Perekonna ja kolhoosi juhtkonna toel pidas ta aastakümneid oma kodu- ja aretusaedades lillepäevi ja paljudel aastatel sügisei õunapäevi. Ta oli sage loengute pidaja, ilmestades ettekandeid slaidide ja hiljem filmide näitamiseks. Eesti Aianduse ja Mesinduse Selts andis talle 1992. a teenelise liikme aunimetuse. Ta oli üks Eesti Elulõngaklubi asutajatest ja veel viimasel eluaastal selle president.

Uno avaldas hulgaliselt aiandust propageerivaid ajakirja- ja ajaleheartikleid ning ettekandeid Aianduse-Mesinduse Seltsi Tartu osakonna konverentsidel. Üks viimaseid elulõnga aretustööd kokkuvõttev artikkel

"Eesti elulõngad" 78 värvifotoga ilmus Aiakirjas 1998 nr 6, lk 23–28. 1995. a ilmus talt brošüür "Elulõngad" ja 1996. a koos vend Jaaniga raamat "Viinamarjad koduaiast".

Viinamari oli samuti üks oluline Uno huvi. Kile- ja klaaskasvuhoones katsetas ta 1979. a alates kokku 44 sordi sobivust Põhja-Eestis kasvatamiseks.

Märkida tuleb veel huvi pirnisorvide vastu. Tal õnnestus kodutalus saaki saada talveõrnalt pirnisorvidelt 'Eesti pirn'. Teine Aleksander Kurvitsa pirniaretis Tartu pirn oli tal istutatud kasvuhoonete vahele, nii et puu oli varjatud karmimate ida-, põhja- ja läänetuulte eest. See puu kandis Uno hinnangul headel aastatel 150–200 kg saaki. Uno teeneks on Tartu pirnile kui heale sordile tähelepanu juhtimine ja ühtlasi tema levitamine oma puukooli kaudu (mõnikümme aastat). Võraste pookimise teel oli Uno aeda kogutud üsna suur pirnikollektsioon, sealhulgas ka Leedust toodud väga suure viljaga tundmatu sort, mida levitatakse Eestis Americana nime all (võib-olla on see 'Devoe'?).

Kodutalu sai 1999. a kinkelepinguga poeg Taavile, kes koos ema Ailiga hoolitseb elulõnga pärandi edasiuurimise eest.

Uno Kivistiku elutee katkes järsku 12. juunil 1998. a.

Uno Kivistiku ja tema töö kohta on kirjutatud:

1. K. Kask. Eesti puuvilja- ja marjasordid. Tallinn: Valgus, 1984, lk 62–65.
2. K. Kask. Kümme aastat isemajandav sordiaretaja. Maaleht, 1988, 8. sept.
3. V. Riekstina. Mežviteni. Clematis (L.). Riga: Avtots, 1985. (lk 5, 24, 199 ja 200).
4. V. Riekstina. The new clematis cultivars and hybrids bred in the Soviet Union. – Newsletter No. 3, 1985. The International Clematis Society. P. 6, 12–15.
5. В. Риекстиня, И. Риекстиньш. Клематисы. Ленинград, 1990. (Selles on U. ja A. Kivistiku 58 elulõngaaretise kirjeldused ja värvifotod ning kokkuvõtte aretustööst 1987. a seisuga.)
6. M. Johnson. Släktet Klematis. Södertälje, 1997. (Selles on täielik ülevaade U. ja A. Kivistiku aretatud elulõngasortidest.)
7. M. Raud. Uno Kivistik – *in memoriam*. Maakodu, 1998, nr 8/9, lk 36.
8. Artikkel U. Kivistikust: Eesti aianduse biograafilise leksikon, 1998, lk 59.
9. Artikkel U. Kivistikust: Eesti Entsüklopeedia 14. köide. Eesti elulood. 2000, lk 166.
10. U. ja A. Kivistiku 135 elulõngasordi iseloomustused on talletatud USAs asuvas rahvusvahelises elulõngasortide registris (1999).

K. Kask